

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΑΙ ΑΡΧΑΙ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ.ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Φ. ΠΙΤΣΙΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ.ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΙΤΣΙΟΣ

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ
ΑΓΓΛΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ ἐλευθέρα καὶ αὐτοτελὴς διανόησις ἀνεφάνη ἐν Ἀγγλίᾳ ὕστερον ἢ ἐν τῇ ἡπειρωτικῇ Εὐρώπῃ· ἐκεῖ ἐξηκολούθει κρατοῦσα ἡ ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία, εἰ καὶ ἱκανοὶ ἀλλοδαποὶ φιλόσοφοι ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον¹ ἔζησαν αὐτόθι καὶ ἔδρασαν. Ὅπως δὴποτε οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἔδωκαν πολλὰς ἀφορμὰς καὶ συνετέλεσαν ὅπως καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ παραχθῶσιν αὐτοτελῆ ἔργα περὶ τὸ φυσικὸν δίκαιον καὶ τὴν φυσικὴν θρησκείαν². Ὅποια ὑπῆρξεν ἡ πορεία τῆς ἀγγλικῆς διανοητικῆς ἀναγεννήσεως καὶ ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὰς ξένας ἐπιδράσεις, δὲν γινώσκομεν ἀκριβέστερον. Βέβαιον εἶναι ὅτι ἰσχυρῶς ἐπεκράτει ἡ ἀριστοτελικὴ καὶ σχολαστικὴ θεωρία παρὰ τὴν κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 16ου αἰῶνος συντελεσθεῖσαν ἐκπαιδευτικὴν μεταρρύθμισιν. Πρὸς δ' ἔτι καὶ τὰ νέα πλατωνικὰ διδάγματα ἐθεραπεύθησαν ἐν τῇ Σχολῇ τοῦ Cambridge, τυχόντα θερμοῦ ὑπερμάχου, τοῦ Digby. Ὁ Everard Digby (1550-1582), εὐδόκιμος διδάσκαλος ἐν Cambridge, ὑποστάς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Reuchlin, ἠὺνὸει τὸν νέον πλατωνισμὸν καὶ διέδωκεν αὐτὸν εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Μαθητὴς αὐτοῦ καὶ ὕστερον σφοδρὸς ἀντίπαλος ὑπῆρξεν ὁ Γουλιέλμος Temple (1533-1626), πρῶτος ἐν Ἀγγλίᾳ στραφεὶς κατὰ τοῦ ἀριστοτελισμοῦ. Ὡσαύτως πλατωνικὸς ἦτο ὁ Ἰω. Davies (1570-1626), ποιητὴς δύο ἀξιολόγων ποιημάτων, «περὶ τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως» (On human Knowledge), καὶ «περὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς» (The human soul), ἅπερ ἐξεδόθησαν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Nosce te ipsum» τῷ 1509.

Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀγγλικῆς φιλοσοφίας συνετέλεσε μάλιστα ὁ Βάκων.

1. Τοιοῦτοι ἦσαν πλὴν ἄλλων ὁ Ἔρασμος, ὁ Vives καὶ ὁ Ἰορδάνης Βροῦνος.

2. Ἀντιπρόσωποι τῆς κινήσεως ταύτης ἦσαν ὁ Θωμᾶς Μωροσ, ὁ Ῥιχάρδος Ηοοκερ καὶ ὁ Ἐρβέρτος Cherbury.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Β Α Κ Ω Ν (BACON)

1. Βίος καὶ συγγραφή.—Ὁ Φραγγίσκος Βάκων (Francis Bacon—λατ. Baco)¹—υἱὸς τοῦ μεγάλου σφραγιδοφύλακος τῆς βασιλείσης Ἑλισάβετ Νικολάου Βάκωνος, ἐγεννήθη ἐν Λονδίῳ, τῷ 1561, καὶ ἐξεπαιδεύθη ἐν Cambridge, ἔνθα πρῶτῳ ἐπέδειξεν ἀγχίνουσαν καὶ πολυμαθεῖαν. Διαπρέψας ἐν τῇ νομικῇ καὶ τῇ πολιτικῇ ἀνῆλθεν ἐπὶ Ἰακώβου τοῦ πρώτου εἰς τὰ ὑπάτα ἀξιώματα, τῷ 1617 κατέστη μέγας σφραγιδοφύλαξ, τῷ δ' ἐπομένῳ ἔτει λόρδος πρωθυπουργός, καὶ μετ' ὀλίγον ἔλαβε τὴν προσωνομίαν τοῦ βαρώνου τοῦ Verulam² καὶ τοῦ ὑποκόμιτος τοῦ ἀγίου Ἀλβανοῦ. Εἰς τὴν ταχεῖαν δ' ὅμως ἀνύψωσιν ἐπηκολούθησε ῥαγδαία ἡ πτώσις καὶ καταστροφή. Κατηγορηθεὶς ἐπὶ δωροληψία ὑπὸ τῆς Βουλῆς κατεδικάσθη εἰς ἀπώλειαν πάντων τῶν ἀξιομάτων, εἰς μεγάλην χρηματικὴν ζημίαν καὶ ἐγκάθειρξιν³. Καὶ ἀνεκτῆσατο μὲν τὴν ἐλευθερίαν, ἀπαλλαγείς τῆς τιμωρίας κατὰ βασιλικὴν χάριν, ἀλλ' ἔκτοτε ἀπέστη ὄλως τοῦ δημοσίου βίου καὶ διῆλθε τὰ τελευταῖα ἔτη (1621-1626) ἐν ἡρέμῳ μονώσῃ καὶ παντελεῖ ἀφοσιώσει εἰς τὴν θεραπείαν τῆς ἐπιστήμης.

Καίπερ περισπώμενος περὶ πολλὰ ὁ Βάκων οὐδέποτε ἐπαύσατο μελετῶν καὶ συγγράφων. Πρῶτα αὐτοῦ πονήματα ἦσαν ἠθικὰ καὶ οἰκονομικὰ καὶ πολιτικὰ Δοκίμια⁴, ἅτινα ἐξεδόθησαν τῷ

1. Πρόφερε Μπέικον.

2. Ὁ Βάκων οὗτος ὁ βαρώνος Οὐερουλάμης διαστέλλεται ἀπὸ τοῦ παλαιότερου Ῥογήρου Βάκωνος.

3. Ἐκρίθη ὑπὸ πολλῶν ἐπιεικῶς πως τὸ ἀμάρτημα τοῦ Βάκωνος, διότι, κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτοῦ, ἐλάμβανε δῶρα μετὰ τὴν ἐκδοσιν τῶν ἀποφάσεων· ἔπειτα δ' ἐν Ἀγγλίᾳ ἦτο τότε ἡ δωροληψία ἐπιπολάζουσα συνήθεια.

4. Essays moral, economical and political. Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ (Essays)

1597 καὶ ὕστερον πληρέστερα ἐν τρίτῃ ἐκδόσει τῷ 1625. Ὁ φιλόσοφος εἶχεν ἤδη ἀπὸ τοῦ 1607 συλλάβει τὸ μεγαλεπήβολον σχέδιον, ὅπως ἀναμορφώσῃ τὴν ἐπιστήμην καὶ παρασκευάσῃ ἐνιαῖον καὶ εὐρύτατον ἔργον ἐπιγραφόμενον «Μεγάλη ἀνακαίνισις» (*Instauratio magna*). Καὶ ἐπελάβετο μὲν τῆς πραγματώσεως αὐτοῦ μετὰ πολλῶν ἐλπίδων καὶ μεγάλων ἐπαγγελιῶν, ὡσεὶ ἔμελλε νὰ ἀνακαλύψῃ νέον κόσμον. Τὰ ἐπιτεύγματα δ' ὅμως ὑπελείφθησαν τῶν μεγάλων προσδοκιῶν. Ἄλλως καὶ αὐτὸς εἶχεν ἐπίγνωσιν τῶν δυσχερειῶν καὶ ὠμολόγει ὅτι πρὸς συντέλεσιν τοιοῦτου ἔργου ἀπαιτεῖται πάροδος αἰώνων καὶ χρήσις δυνάμεων καὶ μέσων, ὅσα μόνον βασιλεῖς καὶ ἑταιρεῖαι δύνανται νὰ πορίσωσιν.

Ὅπως ἂν ἔχη, τὸ μέγα ἔργον διήρει εἰς τρία κύρια μέρη· ὧν τὸ πρῶτον «Περὶ τῆς ἀξίας καὶ τῆς προόδου τῶν ἐπιστημῶν»¹ ἐπιγραφόμενον καὶ ὄν εὐρυτέρα ἀνάπτυξις τοῦ πρότερον ἐκδοθέντος «Περὶ τῆς ἐπιδόσεως καὶ προαγωγῆς τῆς θείας καὶ ἀνθρωπίνης σοφίας»², εἶναι εἶδος ἐγκυκλοπαιδείας τῶν ἐπιστημῶν καὶ περιέχει πολλὰς εὐστόχους παρατηρήσεις πρὸς διόρθωσιν αὐτῶν³. Τὸ δὲ δεύτερον μέρος, «Νέον ὄργανον»⁴ ἐπιγραφόμενον καὶ ὄν εὐ-

ἐμιμήθη πιθανῶς τὸν Μονταίνην, οὗ τὰ Δοκίμια εἶχον ἐκδοθῆ πρὸ 17 ἐτῶν (τῷ 1580).

Ἐν τῇ λατινικῇ μεταφράσει μετωνόμασεν ὁ Βάκων τὰ Δοκίμια αὐτοῦ «Πιστοὺς λόγους» (*Sermones fideles*), παρορμηθεὶς πιθανῶς ἐκ τῶν πρώτων λέξεων, ἀφ' ὧν ἄρχονται τὰ Δοκίμια τοῦ Μονταίνη «*c'est ici un livre de bonne foi, lecteur*».

1. *De dignitate et augmentis scientiarum, libri LX*: ἐδημοσιεύθη τῷ 1623 καὶ ὕστερον πολλάκις. Μετεφράσθη εἰς τὴν γερμανικὴν ὑπὸ J. Pfingsten, τῷ 1783.

2. *The two books on the proficiencie and adwancement of learling divine and human*. Ἐν Λονδίῳ 1605 καὶ ὕστερον πολλάκις· νεωτέρα ἐκδοσις ἐν Oxf. τῷ 1906.

3. Παρέχει συστηματικὴν περίληψιν τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων, διάγραμμα τῶν ἐπιστημῶν· διὸ καὶ καλεῖται «*globus intellectualis*», οἶονεὶ χάρτης τῆς διανοητικῆς σφαίρας.

4. *Novum Organum scientiarum*, τῷ 1620 τὸ πρῶτον καὶ ὕστερον πολλάκις ἐκδοθέν, εἰς τὴν γερμανικὴν ὑπὸ τοῦ I. Kirchmann τῷ 1830 μετα-

ρυτέρα ανάπτυξεις τοῦ πρότερον ἐκδοθέντος ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν « Διαλογισμοὶ καὶ γνῶμαι »¹, διαγράφει τὰς ἀρχὰς τῆς νέας μεθόδου τῆς ἀναγκαίας εἰς ἀνακαίνισιν τῶν ἐπιστημῶν. Τέλος δὲ τὸ τρίτον μέρος, ὅπερ θὰ περιεῖχε τὴν ἐφαρμογὴν τῆς νέας μεθόδου, δὲν συνετελέσθη καὶ μόνον μικραὶ τινες συμβολαὶ παρεσκευάσθησαν, ἃς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ φιλοσόφου ἐξέδωκεν ὁ γραμματεὺς αὐτοῦ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν « Ἰγὴ ὑλῶν » (δηλαδὴ συλλογὴ ὑλικοῦ ἀναφερομένου εἰς τὴν φυσικὴν ἱστορίαν) καὶ « Νέα Ἀτλαντίς » (κατὰ διαστολὴν πρὸς τὴν Ἀτλαντίδα ἐκείνην, τὴν νῆσον τὴν βυθισθεῖσαν εἰς τὸν ὠκεανόν, περὶ ἧς λέγει ὁ Πλάτων)². Εἰς ταῦτα προστίθενται παντοῖα μικρότερα πονήματα καὶ ἐπιστολαί^{3, 4}.

2. Ἐπιστημολογία. Σύμπασα ἡ ἀνθρωπίνη γνῶσις (*globus intellectualis*) διαιρεῖται εἰς τρία μέρη, εἰς τὴν ἱστορίαν, τὴν ποίησιν καὶ τὴν φιλοσοφίαν, ἀντιστοιχοῦσας πρὸς τὰς τρεῖς θεμελιώδεις δυνάμεις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, τὴν μνήμην, τὴν φαντασίαν καὶ τὴν νόησιν. Ἡ ἱστορία πάλιν εἶναι τὸ μὲν φυσικὴ (*naturalis*), τὸ δὲ πολιτικὴ (*civilis*). Ἡ φυσικὴ ἱστορία ἐξετάζει 1) τὰ ἐκ τῆς φύσεως προελθόντα καὶ ὁμαλῶς ἔχοντα (*historia generationum*)· 2) τὰ τερατώδη

φρασθὲν καὶ ὑπομνηματισθὲν, (λεγόμενον οὕτω κατὰ διαστολὴν πρὸς τὸ παλαιόν, τὸ ἀριστοτελικόν), δωδεκάκις διασκευασθὲν, διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ δεύτερον ἔμεινε ἀτελές.

1. *Cogitata et visa*, 1619.

2. *Silva silvarum* καὶ *New Atlantis* ἐξεδόθησαν ἐν Λονδίῳ τῷ 1627. Ἡ «Νέα Ἀτλαντίς» μετεφράσθη εἰς τὴν γερμανικὴν ὑπὸ R. Walden, τῷ 1890.

3. Ἐν τῷ παρελθόντι αἰῶνι προσενεμήθησαν ὑπὸ τινῶν εἰς τὸν Βάκωνα τὰ δράματα τοῦ Σαιξπήρου, οἷον ἡ φήμη καὶ αὐτὴ ἡ ὑπαρξίς διημφεσβητήθη.

4. Ἀπάντων τῶν ἔργων τοῦ Βάκωνος ἐκδοσις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ W. Rawley, τῷ 1663, ὕστερον ὑπὸ τοῦ Montagne (1825-1834). Νεωτέρα καὶ τελειότερα ἐκδοσις μετὰ ὑπομνημάτων καὶ βιογραφίας ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Spedding καὶ ἄλλων (τῷ 1857-1872) εἰς 12 τόμους. Ὁ αὐτὸς Spedding ἐξέδωκεν (εἰς δύο τόμους) ἰδίαν πραγματείαν περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν χρόνων τοῦ Βάκωνος (*Account of the life and times of Fr. Bacon*, 1879). Γαλλικὴ μετάφρασις ἐγένετο ὑπὸ A. Lasalle, Dijon 1801-1804. M. Bouillet, *Oeuvres philosophiques*, 1834.

όντα, ὅσα δηλαδή ἐκ τῆς φύσεως προέκυψαν κατὰ τρόπον ἀνώμα-
λον (*historia praetergenerationum*)· καὶ 3) τὰ τεχνητὰ πρά-
γματα, ἅτινα οὐχὶ ἡ φύσις παράγει ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος (*historia
artium mechanica et experimentalis*)¹. Ἡ δὲ πολιτικὴ
ἱστορία ἐρευνᾷ τὰ συμβαίνοντα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐν τῇ κοινω-
νίᾳ καὶ τέλος ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τῇ τέχνῃ· διὸ καὶ διακρίνονται
εἰς τρία· 1) εἰς τὴν ἱεράν ἢ ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, περιλαμβά-
νουσιν τὴν ἱστορίαν τῶν προφητειῶν καὶ τὴν τῆς Νεμέσεως². 2)
εἰς τὴν κυρίως ἢ τὴν ἐν στενοτέρᾳ ἐννοίᾳ ἱστορίαν· καὶ 3) εἰς τὴν
ἱστορίαν τῶν φιλολογιῶν καὶ τῶν τεχνῶν, εἰς ἣν προστίθεται ἡ
σπουδὴ τῶν λόγων, ἐπιστολῶν καὶ ἀποφθεγμάτων.

Ἡ ποιητικὴ ἀσχολεῖται περὶ πράγματα ὁμοιάζοντα πρὸς
τὴν φύσιν καὶ ἅμα ὑπερβαίνοντα αὐτήν, εἶναι δὲ τριττὴ, ἀφηγημα-
τικὴ (ἐπικὴ) καὶ δραματικὴ καὶ παραβολικὴ. Ἐκ τούτων ἡ πρώτη
μιμεῖται τὴν ἱστορίαν, καθ' ὅσον παριστᾷ γεγονότα φαντασιώδη ὡς
πραγματικά, πλὴν ὅτι ἀναμειγνύει ἐνιαχοῦ πράγματα ἀσυνήθη
καὶ θαυμαστά· ἡ δευτέρα ἐμφανίζει τὰ φαινόμενα ὡς παρόντα καὶ
πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τελούμενα· ἡ δὲ τρίτη παριστᾷ δι' αἰσθητῶν
εἰκόνων νοητὴν ἀλήθειαν, αἰσθητοποιεῖ τὰ ὑπὲρ αἰσθησιν³.

Ἡ φιλοσοφία ἀσχολεῖται περὶ τρία μεγάλα ὑποκείμε-
να τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, ἦτοι τὸν θεόν, τὴν φύσιν καὶ τὸν
ἄνθρωπον· διὸ καὶ διαιρεῖται εἰς τρία κύρια μέρη, τὴν θεολογίαν
δηλονότι, τὴν περὶ φύσεως φιλοσοφίαν καὶ τὴν περὶ ἀνθρώπου φι-
λοσοφίαν. Τούτων προηγεῖται ὡς εἰσαγωγὴ ἡ «καθολικὴ (δηλ.
ἢ περὶ τὰ καθόλου) ἐπιστήμη» (*Scientia universalis*) ἢ «ἡ πρώ-
τη φιλοσοφία» (*philosophia prima*), ἐρευνῶσα τὰς γενικὰς ἐν-
νοίας (οἷαι ἢ τοῦ ὄντος καὶ τοῦ μὴ ὄντος, τοῦ ὁμοίου καὶ τοῦ ἀνο-

1. De dignit et augm scient 2,3.

2. Ἱστορίαν τῆς Νεμέσεως νοεῖ τὴν ἱστορίαν γεγονότων, ἐν οἷς ὑποφαί-
νονται τὰ λανθάνοντα σχέδια καὶ αἱ βουλαι τοῦ θεοῦ καὶ ἅτινα συντελοῦσιν εἰς
παραμυθίαν τῶν ψυχῶν τῶν πιστῶν καὶ ἐκφόβησιν καὶ ἔλεγχον τῆς συνειδή-
σεως τῶν κακῶν (αὐτ. 2, 11).

3. Est historia cum typo, quae intellectualia deducit ad sensum
(αὐτ. 2, 13).

μοίου, τοῦ δυνατοῦ καὶ τοῦ ἀδυνατοῦ) καὶ τὰ ἀξιώματα, οἷον ὅτι τὰ τρίτῳ τινὶ ἴσα εἶναι καὶ ἀλλήλοις ἴσα, ὅτι εἰς περιττὸν προστιθέμενον ἄρτιον ποιεῖ πάλιν περιττὸν καὶ ὅσα ἄλλα.

Ἡ θεολογία εἶναι φυσικὴ ἢ φιλοσοφική, γινώσκουσα τὸν θεὸν διὰ τῆς φύσεως, καὶ διαστέλλεται ἀπὸ τῆς θεολογίας τῆς ἐρειδομένης ἐπὶ τῆς ἀποκαλύψεως¹. Ἡ ἔρευνα τῆς φύσεως ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ θεοῦ ὡς δημιουργοῦ καὶ προνοητοῦ τοῦ κόσμου, χρησιμεύει δὲ ὡς ἔρεισμα κατὰ τῆς ἀθεΐας. Ἡ βαθυγνώμων καὶ ἀληθινὴ φιλοσοφία οὐδέποτε ἄγει εἰς τὴν ἀθεΐαν. Ὁ μὲν μετρίως καὶ ὀλίγον μόνον γευόμενος τῆς φιλοσοφίας ἐνδέχεται νὰ ἐκτραπῇ εἰς τὴν ἀθεΐαν, ἀλλ' ὁ δαψιλῶς καὶ ἀπλήστως ῥοφῶν τὰ νάματα αὐτῆς ἐπανάγεται εἰς τὴν πίστιν².

Ἐνῶς ἡ φυσικὴ θεολογία δὲν ἐπιδέχεται διαίρεσιν, ἡ περὶ φύσεως φιλοσοφία διαιρεῖται εἰς θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν, καθ' ὅσον θηρεύει ἔνθεν μὲν τὴν γνῶσιν τῶν φυσικῶν νόμων ἔνθεν δὲ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν χάριν νέων ἐφευρέσεων. Ἡ θεωρητικὴ πάλιν περὶ φύσεως φιλοσοφία διακρίνεται εἰς Φυσικὴν καὶ Μεταφυσικὴν, ὧν ἐκείνη μὲν ἀσχολεῖται περὶ τὴν ὕλην, τὴν ποικιλίαν τῶν πραγμάτων καὶ τὰ ποιητικὰ αἴτια (*causae efficientes*), αὕτη δὲ περὶ τὴν μορφήν τῶν πραγμάτων καὶ τὰ τελικὰ αἴτια (*causae finales*)³. Ἡ δὲ πρακτικὴ περὶ φύσεως φιλοσοφία διαιρεῖται εἰς Μηχανικὴν καὶ φυσικὴν Μαγείαν, ὧν ἐκείνη μὲν εἶναι ἐφαρμογὴ τῆς Φυσικῆς, αὕτη δὲ τῆς Μεταφυσι-

1. Αὐτ. 3,1.

2. *Leves gustus in philosophiam movere fortasse ad atheismum, sed pleniores haustus ad religionem reducere* (μικρὰ μόνον πόσις ἐκ τοῦ ποτηρίου τῆς φιλοσοφίας ἄγει ἴσως εἰς τὴν ἀθεΐαν· ἰσχυρότεραι δὲ ῥοφήσεις ἐπανάγουσιν εἰς τὴν θρησκείαν). (αὐτ. 1, 5).

3. Ἡ Μεταφυσικὴ ἔχει ἐνταῦθα, καθὰ αὐτὸς ὁ Βάκων παρατηρεῖ, ἄλλην παρά τὴν συνήθη σημασίαν· δὲν εἶναι δηλαδὴ ἰσοδύναμος πρὸς τὴν πρώτην φιλοσοφίαν (*philosophia prima*) οὐδ' ἴσταται ὑπὲρ τὴν Φυσικὴν, ἀλλ' εἶναι παράλληλος καὶ ὁμοταγῆς αὐτῇ, μεθ' ἧς ὑπάγεται ὑπὸ τὴν θεωρητικὴν φιλοσοφίαν τῆς φύσεως (αὐτ. 3, 4).

κῆς. Βοήθημα ἢ παράρτημα τῆς Φυσικῆς εἶναι ἢ (καθαρὰ καὶ ἐφηρμοσμένη) Μαθηματικὴ¹.

Τέλος ἢ περὶ ἀνθρώπου φιλοσοφία θεωρεῖ τὸν ἄνθρωπον τὸ μὲν καθ' ἑαυτὸν τὸ δὲ ὡς μέλος τῆς κοινωνίας καὶ κατ' ἀκολουθίαν διακρίνεται εἰς ἀνθρωπολογίαν (*philosophia humanitatis*) καὶ εἰς πολιτικὴν (*philosophia civilis*). ἐκείνη μὲν ἐξετάζει τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὡς τοιαύτην, αὕτη δὲ τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν². Ἡ ἀνθρωπολογία διατρίβει περὶ τὰ δύο συστατικὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως μέρη, τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, περιλαμβάνει ἄρα τὰς εἰς τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ἀφορώσας ἐπιστήμας· ὡσαύτως δ' ἐξετάζει τὴν συνάφειαν σώματος καὶ ψυχῆς καὶ τὴν ἐπάλληλον ἐπίδρασιν αὐτῶν. Περὶ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἀσχολοῦνται τέσσαρες εἰδικαὶ ἐπιστήμαι, τουτέστιν ἡ ἰατρικὴ (*medicina*), ἡ κοσμητικὴ (*cosmetica*), ἡ ἀθλητικὴ (*athletica*) καὶ ἡ περὶ τὰς ἀπολαύσεις φιλοσοφία (*voluptuaria*), ἀφορῶσαι εἰς τὰς τέσσαρα τοῦ σώματος ἀγαθὰ, ὑγίειαν καὶ κάλλος, δύναμιν καὶ ἀπόλαυσιν. Εἰς δὲ τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν ἀποβλέπουσιν ἡ θεωρία ἢ περὶ θείας ἐν τῷ ἀνθρώπῳ πνοῆς (*doctrina de spiraculo*) καὶ ἡ θεωρία ἢ περὶ τῆς αἰσθητικῆς ψυχῆς, ἀφοῦ αὕτη πρέπει νὰ διαστέλληται ἀπὸ τοῦ πνεύματος. Ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἀποχωρισθῇ ἡ θεωρία ἢ περὶ τῆς οὐσίας καὶ τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς (*doctrina de facultatibus*) καὶ ἡ θεωρία ἢ περὶ τῆς χρήσεως καὶ τῶν ἀντικειμένων τῶν δυνάμεων τούτων (*doctrina de usu et objectis facultatum*)³. Ἡ τελευταία αὕτη θεωρία διακρίνεται πάλιν εἰς τὴν Λογικὴν καὶ τὴν Ἠθικὴν, ὧν ἐκείνη μὲν σκοπεῖ τὴν νόησιν, αὕτη δὲ τὴν βούλησιν⁴.

1. Αὐτ. 3, 6.

2. Αὐτ. 4, 1.

3. Αὐτ. 4, 1-4.

4. Ἡ Λογικὴ περιλαμβάνει τὴν τέχνην τῆς ζητήσεως καὶ ἐφευρέσεως (*ars inquisitionis seu inventionis*), τὴν τέχνην τῆς ἐξετάσεως καὶ κρίσεως (*ars examinis et iudicii*), τὴν τέχνην τοῦ διατηρεῖν τὸ κριθὲν (*ars custodiae seu memoriae, ars retinendi*) καὶ τὴν τέχνην τῆς φραστικῆς μεταδόσεως (*ars elocutionis seu traditionis, ars tradendi*). Ἐκάστη δὲ

Ἡ πολιτικὴ φιλοσοφία (*philosophia civilis*) σκοπεῖ τὰ ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ βίου ἐκπηγάζοντα τρία ἀγαθὰ, τουτέστι τὴν ἀποφυγὴν τῆς ἐρημίας, τὴν ἐν τοῖς ἔργοις καὶ ἀσχολίαις βοήθειαν καὶ τὴν κατὰ τῶν ἀδικιῶν ἄμυναν καὶ προστασίαν. Διὸ καὶ περιλαμβάνει τὴν περὶ ἀναστροφῆς θεωρίαν (*doctrina de conversatione*), τὴν περὶ κοινωνικῶν ἀσχολιῶν διδασκαλίαν (*doctrina de negotiis*) καὶ τὴν περὶ πολιτείας θεωρίαν (*doctrina de imperio sive republica*)¹. Πάντες οὗτοι οἱ κλάδοι ἔχουσιν ὑποδιαίρέσεις, ἃς γινομένας ἄνευ πρωτοτυπίας εἶναι ἄσκοπον νὰ μνημονεύσωμεν.

3. Μεθοδολογία. Ἀπαραίτητος ἡ γνῶσις τῆς φύσεως.—Νέος ἔτι ὢν καὶ σπουδαστὴς ἐν Cambridge ὁ Βάκων ἐμόρφωσε τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ κατάστασις τῶν ἐπιστημῶν ἦτο κακὴ καὶ ὅτι αὐτὸς ἦτο προωρισμένος νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν βελτίωσιν αὐτῆς. Σὺν τῷ χρόνῳ δὲ μετὰ τῆς ἐπισκοπήσεως τοῦ συνόλου τῶν ἐπιστημῶν ἐνισχύετο αὐτῷ ἡ γνώμη περὶ τῆς ἀνεπαρκείας αὐτῶν καὶ ἐπερρίπτετο τοῦ κακοῦ ἡ αἰτία εἰς τὴν δουλικὴν ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐξάρτησιν. Συμφωνῶν δὲ τῷ Βρούνῳ παρετήρει ὅτι πρέπει νὰ τιμῶμεν τοὺς ἡμετέρους ὑπὲρ πάντας τοὺς χρόνους· διότι οὗτοι εἶναι κατὰ αἰῶνας παλαιότεροι τῶν λεγομένων ἀρχαίων καὶ ἐν τῷ μακροτέρῳ βίῳ κατέστησαν ὠριμώτεροι διὰ τῶν ἐμπειρικῶν γνώσεων καὶ τῶν παντοίων ἐφευρέσεων καὶ ἀνακαλύψεων. Ὑπομιμνήσκει τὰς μεγάλας ἐφευρέσεις τῆς πυρίτιδος, τῆς ναυτικῆς πυξίδος καὶ τῆς τυπογραφίας, δι' ὧν τὸ παρὸν ὑπερβάλλει τὸ παρελθόν. Ὁ κόσμος ἐγένετο σὺν τῷ χρόνῳ παλαιότερος καὶ πλουσιώτερος, ἡ δ' ἐπιστήμη ὀφείλει νὰ παρακολουθήσῃ τὴν πρόοδον τοῦ κόσμου. Πρέπει λοιπὸν ἡ ἐπιστήμη

τῶν τεχνῶν τούτων ἔχει ὑποδιαίρέσεις, εἰς ἃς εἶναι περιττὸν νὰ εἰσέλθωμεν.

Ἡ δὲ Ἠθικὴ περιλαμβάνει τὴν ἐπιστήμην τοῦ σχετικοῦ ἀγαθοῦ (διότι τὸ ἀπόλυτον τῆς θρησκείας ἀγαθὸν δὲν ἐξετάζεται) καὶ τὴν «καλλιεργίαν τῆς ψυχῆς» (*georgiam animi*), ἥτοι τὴν θεωρίαν περὶ τῆς ἐξεργασίας καὶ θεραπείας αὐτῆς. (αὐτ. 5, 1. 7, 2).

1. Αὐτ. 3, 1.

καὶ δὴ καὶ ἡ φιλοσοφία νὰ προσαρμοσθῆ πρὸς τὴν σύγχρονον κατὰστασιν καὶ τὴν μεγάλην πρόοδον τὴν ἐπιγενομένην εἰς τὰς ἀνακαλύψεις καὶ τὰς ἐφευρέσεις. Ἐπάναγκες νὰ ὑποστῆ μεταβολὴν καὶ καταστῆ ἐπιτηδεῖα εἰς ἔργα μεγάλα, προβάλλουσα ἀείποτε σκοπὸν τὰς ἐφευρέσεις. Ἡ δ' ἐφευρέσεις πρέπει νὰ δεσπόζηται ὑπὸ πνεύματος φιλοσοφικοῦ· καὶ ἦτο μὲν μέχρι τοῦδε ἐγκαταλειμμένη εἰς τὴν τύχην καὶ διὰ τοῦτο σπανία, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ νῦν πρέπει νὰ γίνῃ σκόπιμος καὶ συχνή. Ἀντὶ τῆς τύχης πρέπει νὰ κρατῆ τὸ σχέδιον, ἀντὶ τῆς συντυχίας (casus) ἡ τέχνη (ars).

Οὕτω σκοπὸς τῆς ἐρέυνης θὰ εἶναι ἡ ἐφευρέσεις, μέθοδος δὲ ἡ πρὸς ἐκείνην προσφυῆς τέχνη (ars inveniendi). Σκοπὸς πάλιν τῆς ἐφευρέσεως καὶ ἀκρότατον τῆς ἐπιστήμης τέλος εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ὑποταγὴ τῆς φύσεως καὶ τὸ κοινὸν ἀγαθόν, ἡ ἐπικόσμησις καὶ τελείωσις τῶν τρόπων τοῦ ζῆν¹. Ἐπὶ τῶν ἐφευρέσεων ἐρείδεται ἡ δύναμις, ἡ ἰσχὺς καὶ ἡ πρόοδος τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ ἀνθρώπος δηλαδὴ ἔχει τόσην δύναμιν ὅσην καὶ γνῶσιν· γνῶσις εἶναι δύναμις, «δύναμις καὶ γνῶσις συμπίπτουσιν εἰς τὸ αὐτό». Τὴν δ' ἐπιστήμην ἀναδεικνύει οὐχὶ τὸ εἶδος τοῦ ὑποκειμένου αὐτῆς ἀλλ' ἡ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα προσφερομένη ὑπηρεσία· οὐδ' ὑπάρχει τι πρᾶγμα ἀνάξιον τῆς ἐρέυνης καὶ εὐκαταφρόνητον ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης, ἥτις δὲν διακρίνει τὸ παράπαν ὑψηλὰ

1. Ἐν τῇ «Νέα Ἀτλαντίδι» ὁ Βάκων διέγραψε τὸν ἰδεώδη βίον, εἰς ὃν θὰ ἦγεν ἡ ἐπὶ βαθείας ἐπιστημονικῆς γνώσεως στηριζομένη τέχνη. Αὕτη θὰ παρῆγε τεχνητοὺς καρπούς καὶ νέα μέταλλα, τηλεσκόπια (artificia, per quae objecta valde remota in oculos incurrant veluti in caelo et aliis locis remotis) καὶ μικροσκόπια (artificia et perspicilla, quibus corpore minuta et pusilla distincte et perfecte cernibus), ἀερόπλοια (commoditates vecturae per aerem istar animalium alatorum) καὶ ὑποβρύχια (naves et scaphae, quae subter aquas navigare possint et pelagi furores melius perferre), τηλέφωνα καὶ μικρόφωνα, νέα προφυλακτικὰ ἀπὸ τῶν ἀσθενειῶν καὶ ἰατρικὴν δυναμένην νὰ μηκύνῃ τὴν ζωὴν, ἔτι δὲ καὶ τὸ ἀεικίνητον (perpetuum mobile). Πάντα που, ὅσα προεῖδεν ἡ ὑπερφυῆς διάνοια τοῦ Βάκωνος, πάντα ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἐπραγματώθησαν ἢ τείνουσι νὰ πραγματοποιῶσιν.

καὶ ταπεινά¹. Ἄλλ' ἵνα αὕτη ἐπιτύχη τοῦ σκοποῦ, πρέπει νὰ ἔχη οἰκείως πρὸς τὰ πράγματα τῆς φύσεως, νὰ γινώσκη καλῶς τὴν φύσιν καὶ τὰς δρώσας δυνάμεις αὐτῆς, τουτέστι νὰ εἶναι ἐμπειρική².

Ἄ ν ά γ κ η ν έ α ς μ ε θ ό δ ο υ.—Ἀφοῦ ἡ ἀκριβῆς τῆς φύσεως γνῶσις ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἐφεύρεσιν καὶ πορίζει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν δύναμιν, ἔπεται ὅτι ἡ περὶ τὴν φύσιν ἐπιστήμη καὶ φιλοσοφία εἶναι ἡ βάση πάσης γνώσεως « ἡ μήτηρ πασῶν τῶν ἐπιστημῶν ». Αὕτη ἀπαιτεῖ ὀρθὴν τῆς φύσεως ἐρμηνείαν, γνῶσιν οὐχὶ μόνον τῶν φαινομένων ἀλλὰ καὶ τῶν νόμων αὐτῶν. Ἡ δὲ ἀληθῆς τῆς φύσεως ἐρμηνεία ποιεῖ τὴν θεωρίαν πρακτικὴν, τὴν θεωρητικὴν ἐπιστήμην ἐνεργητικὴν καὶ τὴν ἐμπειρίαν ἐφευρετικὴν, ὥστε νὰ προέλθῃ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν καταδάμασιν καὶ κυριαρχίαν τῆς φύσεως. Τὸ κύριον λοιπὸν τῆς περὶ τὴν φύσιν φιλοσοφίας ἔργον εἶναι νὰ ἀνεύρῃ τοὺς νόμους τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς καὶ νὰ ἐφαρμόσῃ αὐτοὺς δι' ἐφευρέσεις, δι' ὧν θὰ ἐκταθῇ εὐρύτερον τὸ κράτος τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς φύσεως. Καὶ πρῶτον πρέπει νὰ γνωρίσῃ τὴν φύσιν, ὅ π ω ς α ὕ τ η ἔ χ ε ι· διότι τότε μόνον εἶναι ἀληθῆς ἡ ἐπιστήμη, ὅταν ἐν τῇ διερευνήσῃ τῆς φύσεως καὶ τῶν νόμων αὐτῆς μηδὲν ὑπείσάγῃ ἴδιον ἀλλὰ μόνον ὑπακούῃ εἰς

1. Ἡ ἐπιστήμη δὲν μολύνεται ὑπὸ τῶν πραγμάτων, καθὰ καὶ ὁ ἥλιος, ὅστις φωτίζει ὡσαύτως ἀνάκτορα καὶ ὑπονόμους, χωρὶς νὰ ἀποβάλῃ τὴν ἑαυτοῦ καθαρότητα, *Novum Org.* (Ἐκδ. Spedding καὶ Ellis, 1857) 1, 120 κ. ἐξ.

2. Ὁ Βάκων διαστέλλει τὸν καθαρῶς θεωρητικὸν χαρακτῆρα τῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τῆς πρακτικῆς χρήσεως αὐτῆς καὶ προσνέμει εἰς ταύτην τὴν ὑπεροχὴν· ἐπισκοπεῖ τὴν ἐπιστήμην ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως καὶ ἀξιοῖ ὅπως πᾶσαι αἱ γνώσεις κατευθύνωνται εἰς σκοποὺς πρακτικούς. Ἄλλ' ἀφ' ἑτέρου δὲν ἀρνεῖται ὅτι οἱ ἐκπρεπεῖς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου σκοποὶ δὲν περιορίζονται εἰς τὰ στενὰ ὄρια τῆς συνήθους ὠφελείας καὶ ἐπαναλαμβάνει πολλάκις ὅτι ἐπιδιώκει κυρίως οὐχὶ τὴν ὠφέλειαν ἀλλὰ τὴν διαφώτισιν (τὸ φῶς) καὶ ὅτι τὰ ἔργα τῆς φύσεως πρέπει νὰ ἐκτιμῶνται μᾶλλον ἔνεκα τῆς ἀληθείας, ἢν βεβαιούσιν, ἢ ἔνεκα τῆς ὠφελείας, ἢν παρέχουσι. Εἶναι δὲ ἀξία προσοχῆς ἡ ἐν τῷ Νέῳ Ὁργάνῳ παρατήρησις, ὅτι ἡ τῶν πραγμάτων θεωρία, αὕτη καθ' ἑαυτὴν, ἄνευ δεισιδαιμονίας καὶ νοθείας, πλάνης ἢ συγχύσεως εἶναι ἀξιολογωτέρα ἢ πάντες οἱ καρποὶ καὶ αἱ ἐφευρέσεις.

τὴν φωνὴν ἐκείνης καὶ θεωρῆ ὡς ἀληθὲς μόνον ὅ, τι αὐτὴ ἢ φύσις ὑπαγορεύει¹. Δὲν θὰ κρίνη κατὰ γνώμας ἄλλων, ἔστω καὶ ἂν εἶναι μεγάλοι ἄνδρες, ἀλλὰ θὰ ἀνιχνεύῃ αὐτὰ τῆς φύσεως τὰ ἔργα, καὶ θὰ ἀντλή τὸ οἰκεῖον περιεχόμενον ἐκ τῆς ἐμπειρίας. Τοιοῦτοτρόπως θὰ ἀποφεύγῃ τὰς προλήψεις (anticipationes) καὶ θὰ παρέχῃ ἀληθινὴν ἐρμηνείαν τῆς φύσεως (interpretationem naturae)².

Τούτων οὕτως ἐχόντων ἐπάναγκες νὰ ἐφαρμοσθῇ νέα μέθοδος, εἰς τὴν ἀληθῆ ἀγούσα τῆς φύσεως γνῶσιν· διότι αἱ πλάναί, ὧν ἔνεκα ἢ περὶ τὴν φύσιν φιλοσοφία μέχρι τοῦδε ἀπέτυχεν, ὀφείλονται, κατὰ τὸ πλεῖστον, εἰς τὴν σφαλερὰν μέθοδον. Ἀπὸ τοιαύτης γνώμης ὀρμώμενος ὁ Βάκων πειρᾶται ἐν τῷ Νέα Ὁργάνῳ νὰ κατασκευάσῃ νέαν μέθοδον, ἣτις ἔχει διττὴν ἀποψιν, τὴν μὲν ἀρνητικὴν τὴν δὲ θετικὴν· ἐκείνη μὲν ἄγει εἰς τὴν περὶ εἰδώλων θεωρίαν, αὕτη δὲ εἰς τὴν περὶ ἐπαγωγῆς διδασκαλίαν.

Ἡ θεωρία τῶν εἰδώλων.—Πρώτιστον ἔργον ἡμῶν εἶναι ἡ ἀποφυγὴ τῶν ἀμαρτημάτων τῆς μέχρι τοῦδε ἐπιστήμης, ἣτις ἀντὶ τοῦ νὰ ἐρμηνεύσῃ ἀκριβῶς τὴν φύσιν ἐξετράπη εἰς ψευδῆ ἀπεικόνισιν αὐτῆς· δὲν προέβη εἰς ὀρθὴν καὶ βαθεῖαν διάγνωσιν τῆς ἐμπειρίας καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀπέβη ἄγονος καὶ ἄμοιρος ἐφευρέσεων. Ἀλλ' ὁ ἀνθρώπινος νοῦς πρέπει ἤδη νὰ καταστῇ καθαρὸν καὶ κατάλληλον ὄργανον τῆς ἐμπειρίας, οἶονεὶ καθαρὸν κάτοπτρον, δεχόμενον πιστὴν τῶν ἀντικειμένων τὴν εἰκόνα. Κατὰ πρῶτον ὀφείλει νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν παντοίων προκαταλήψεων καὶ πλημμελῶν παραστάσεων, αἵτινες οὐχὶ ἐκ τῶν πραγμάτων ἀλλ' ἐξ ἄλλων αἰτίων προερχόμεναι θολοῦσι τὴν διάνοιαν καὶ ἐπισκοτίζουσιν αὐτῆς τὴν φύσιν. Αἱ τοιαῦται ἀπατηλαὶ εἰκόνες καὶ προκαταλήψεις ὀνομάζονται εἰδῶλα (idola) καὶ διακρίνονται εἰς

1. Ἡ ἐπιστήμη εἶναι τὸ σύμπαν, ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ διανοίᾳ ἀναπαριστώμενον, διὸ καὶ ὀνομάζεται ναὸς κατὰ μίμησιν τοῦ κόσμου ἀνιδρυμένος. Ἡ διάνοια πρέπει νὰ ἀπεικονίζῃ ἀκριβῶς τὴν φύσιν, μηδὲν προσθέτουσα ἢ ἀφαιροῦσα.

2. Αὐτ. 1, 26.

τέσσαρα εἶδη, ἦτοι εἰς τὰ εἶδωλα τοῦ (ἀνθρωπίνου) γένους, τοῦ σπηλαίου, τῆς ἀγορᾶς, τοῦ θεάτρου.

1. Εἶδωλα τοῦ γένους (*idola tribus*). Ἰσχυρότατα καὶ λίαν δυσμάχητα εἶναι τὰ εἶδωλα, ὅσα κατάγονται ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ δεσπόζουσι τοῦ ὅλου ἀνθρωπίνου γένους. Ἡ ψυχὴ ἡμῶν εἶναι παρεμφερῆς πρὸς κάτοπτρον οὕτω λελεασμένον, ὥστε τὰ ἀπεικονιζόμενα εὐθύς ἀλλοιοῖ καὶ ποιεῖ ὡς διὰ μαγείας ἀνάλογα πρὸς τὴν ἡμετέραν φύσιν. Τὰ πράγματα δηλαδὴ μετροῦμεν καὶ κρίνομεν κατὰ τὸ οἰκεῖον μέτρον· ἀντιλαμβανόμεθα αὐτῶν, οὐχὶ ὡς εἶναι, ἀλλ' ὡς ἔχουσι πρὸς ἡμᾶς (κατὰ τὴν φύσιν ἡμῶν)· θεωροῦμεν τὰ ἀντικείμενα οὐχὶ κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν σχέσιν καὶ ἀναλογίαν πρὸς τὸ σύμπαν (*ex analogia universi*) ἀλλὰ κατὰ τὴν σχέσιν καὶ ἀναλογίαν πρὸς ἡμᾶς αὐτούς (*ex analogia hominis*).

Διτταὶ δ' εἶναι αἱ πηγαὶ τῶν ἀπὸ τῆς φύσεως ἡμῶν ἐκπηγάζουσῶν πλανῶν, αἱ αἰσθήσεις δηλονότι καὶ ὁ νοῦς. Αἱ αἰσθήσεις, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν λεπτότητα καὶ σταθερότητα τῶν πραγμάτων, εἶναι ἀμβλεῖαι καὶ εὐμετάβλητοι. Ὁ δὲ νοῦς εἶναι μὲν ἀνώτερος τῶν αἰσθήσεων, ἀλλὰ καὶ οὗτος σφάλλεται οὐχ ἥττον πολλαχῶς· διότι παρορᾷ τὰς ἀντιθέτους περιπτώσεις, φέρεται πρὸς τὰ εὐάρεστα καὶ ἀποστρέφεται τὰ δυσάρεστα, ἔτι δὲ θολοῦται καὶ παρασύρεται ὑπὸ συναισθημάτων καὶ παθῶν. Ἀποκλίνων πάλιν ὁ νοῦς πρὸς τὴν σύναψιν καὶ συστηματικὴν διάταξιν ἀγαπᾷ νὰ παραδέχεται μείζονα ὁμοιότητα καὶ συμφωνίαν παρά τὴν ἀληθῶς ἐν τοῖς πράγμασιν ἐνυπάρχουσαν. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον τείνει εἰς βιαίας ἀφαιρέσεις καὶ κενὰς ἐννοίας καὶ σπεύδει νὰ ἔλθῃ εἰς ἀνώτατα καὶ τελικὰ αἷτια ἀντὶ τοῦ νὰ ζητήσῃ τὰ προσεχῆ καὶ διάμεσα. Πλανᾶται δὲ καὶ διότι ἐρμηνεύει τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως κατ' ἀναλογίαν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς· νοεῖ τὰ φυσικὰ φαινόμενα οὐχὶ κατὰ φυσικὸν ἀλλὰ κατ' ἀνθρωπομορφικὸν τρόπον¹.

1. Ἡ Καβάλα παραδέχεται ἀνυπάρχους ὀντότητας· ἡ δὲ ἀλχυμεία πιστεύει ὅτι ἀνακαλύπτει ἀντιπαθείας καὶ συμπαθείας ἐν τοῖς πράγμασιν, οἷαι ὑπάρχουσιν ἐν τοῖς ἀνθρώποις.